

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 8 – Number: 27 p. 127-138, Spring 2024

Türkiye’de Cumhuriyet’in Kazanımları ve Siyasette Kadın Görünürlüğü*

Achievements of the Republic in Türkiye and Women's Visibility in Politics

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1412551>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliř Tarihi /
Article Arrival Date
31.12.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
04.02.2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
28.03.2024

Asya Studies

Doç. Dr. Murteza Hasanoglu
Azerbaycan Devlet İdarecilik
Akademisi

m_hasanoglu@yahoo.com.tr
ORCID: 0000-0003-3734-4045

Dr. Öğr. Üyesi Bahar Özsoy
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi /
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi /
Uluslararası İlişkiler Bölümü
b.ozsoy@hbv.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6667-6789

* “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Türkiye'deki kadın hareketinin temelleri Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde feminist kadınların çabaları ve yönetimin reform ve yenilik hareketi ile oluşturulan düzenlemelere dayanmaktadır. İmparatorluğun yıkılma sürecine girdiği 19. yüzyılda başlatılan reformlarla kadınlara sınırlı da olsa bazı haklar tanınmaya başlandı. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasıyla 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) kurulmuş; 1 Kasım 1922'de Osmanlı saltanatının kaldırılmasını, 29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı takip etmiştir. 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile laik eğitime geçilirken, 1926 yılında çıkarılan Medeni Kanun ile kadınlara evlenme, boşanma ve velayet konularında bazı haklar tanınmıştır. Türk Kadınlar Birliği (TKB) ve bazı milletvekillerinin katkılarıyla, 1930 ve 1934 yıllarında belediye seçimleri ve genel seçimlerde kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Kadınlara ilişkin önemli anayasal ve yasal değişikliklerin yapıldığı Türkiye'de, kadınların siyasi arenadaki görünürlüğü genel olarak 2007'den sonra artmaya başlamış ve son seçimlerde yüzde 19,83 ile 1935'ten sonra en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Ancak kadınların temsili konusunda kat edilmesi gereken uzun bir yol olduğunu da belirtmek gerekiyor. Türkiye’de Cumhuriyetin ilanıyla birlikte kadının siyasette görünürlüğünün gelişim seyrini belirlemeyi amaçlayan bu çalışma, kadınların cumhuriyetle birlikte elde ettiği kazanımlara odaklanmakta ve kadının Türk siyasetindeki görünürlüğünü bu kazanımlar açısından incelemektedir. Geline nokta, cumhuriyetin yasal anlamda kadınlara sağladığı haklara karşın kadınların yerel ve ulusal siyasette yeteri kadar (eşit) yer alamadıkları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Kadın Hakları, Temsiliyet, Katılım, Siyaset

Abstract

The basis of the women's movement in Türkiye is based on the efforts of feminist women in the last periods of the Ottoman Empire and the regulations created by the reform and innovation movement of the administration. With the reforms initiated in the 19th century, when the empire was in the process of collapse, some rights, albeit limited, began to be granted to women. With the victory of the War of Independence, the Grand National Assembly of Türkiye was established on April 23, 1920, and the abolition of the Ottoman sultanate on November 1, 1922 was followed by the proclamation of the Republic of Türkiye on October 29, 1923. While secular education was adopted with the proclamation of the Law of Unification of Instruction in 1924, some rights were granted to women in matters of marriage, divorce and custody with the adoption of the Civil Code of 1926. With the contributions of the Turkish Women's Union (TWU) and some members of parliament, women were given the right to vote and be elected in municipal and general elections in 1930 and 1934. In Türkiye, where important constitutional and legal changes have been made regarding women, the visibility of women in the political arena started to increase in general after 2007, reaching the highest level after 1935 with 19,83 percent in the last elections. However, it should be noted that there is still a long way to go in terms of women's representation. This study, which aims to determine the course of development of women's visibility in politics with the declaration of the Republic in Türkiye, focuses on the gains women have achieved with the Republic and examines the visibility of women in Turkish politics in terms of these gains. At this point, despite the legal rights provided to women by the Republic, it is seen that women cannot take an adequate (equal) part in local and national politics.

Keywords: Republic, Women's Rights, Representation, Participation, Politics

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Hasanoğlu, M. & Özsoy, B. (2024). Türkiye’de Cumhuriyet’in Kazanımları ve Siyasette Kadın Görünürlüğü. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 8(27), 127-138.

GİRİŞ

Yerleşik yaşama geçişle birlikte küresel alanda kadınların statüsünde önemli bir değişim meydana gelmiş erkekler kamusal alanda konumlandırılırken kadınlar özel alanla özdeşleştirilmiştir. Söz konusu tutum toplumsal yaşamda kadın görünürlüğünü sınırladığından yanında sorunlarının gündeme getirilmesini engellemiştir. Dahası sanayi toplumuna geçilmesiyle artan insan hakları vurgusuna karşın İngiltere, Fransa gibi Batı toplumlarında elde edilen ekonomik, toplumsal ve siyasi kazanımlara kadınlar ortak edilmemiştir. Dönemin feministleri öncülüğünde başlatılan çabalarla 18. yüzyıldan itibaren kadınlar kendi hak mücadeleleri ile eşit yurttaşlık taleplerinde bulunmuşlardır.

Türkiye’de kadın hareketi Osmanlı Devleti döneminden ayrı düşünülemez. İmparatorluğun çöküş sürecine girdiği 19. yüzyılda başlatılan reformlarla birlikte kadınlara sınırlı da olsa kimi haklar tanınmaya başlanmıştır. Kamusal alandaki görünürlüklerinin artırılmasına ve toplumsal statülerinin yükseltilmesine yönelik söz konusu haklar içerisinde eğitim, sağlık, çalışma gibi başlıklar olsa da siyasi haklar uzun süre gündeme getirilmemiştir.

Millî Mücadele ve Kurtuluş Savaşı’na verilen destek bağlamında Türk kadınlarının katkıları yadsınamayacak boyutlardadır. Bu süreçte cephede yer alan öncü kadınların yanı sıra cephe arkasında da miting ve toplantıların yapılması suretiyle vatan savunmasına yardım söz konusu olmuştur. Nitekim elde edilen zaferle, 23 Nisan 1920’de TBMM kurulmuş, 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatın kaldırılmasını 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet’in ilanı takip etmiştir. Cumhuriyet’in ilanı ile yapılan düzenleme ve reformlar kadınların kamusal alandaki görünürlüklerini sağlaması açısından oldukça önemlidir. 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun ilanı ile başlayan ve 1934 yılında genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkının verilmesi ile tamamlandığı söyleyebileceğimiz ilk dönem çabaları ile kadınlar Fransa, İtalya, İsviçre gibi ülkelerden çok önce siyasi haklarına kavuşmuşlardır. Bununla birlikte toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal nedenlere bağlı olarak Cumhuriyet’in kadınları karar alma mekanizmalarında henüz yeterli ölçüde yer alamamakta ve temsil edilememektedir. Buna göre Mayıs 2023 yılında yapılan seçimlerin ardından meclise giren kadın sayısı bir önceki seçime kıyasla yükselmesine karşın (%19,83) daha fazla oranda kadının siyasette görünür olması kadın sorunlarının çözümünde ve ülke kalkınmasında itici bir güç oluşturacaktır.

Cumhuriyet’in ilanı, özel ve kamusal alanda yapılan düzenlemeler ve yasal değişikliklerle kadınların eşit bireyler olmalarını sağlama noktasında önemli bir dönemeçtir. Bu çalışma Cumhuriyet’in 100. yılında Türk kadınının Cumhuriyet rejimi ile eriştiği siyasi haklarının gelişim seyrine odaklanmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak küresel alanda kadınların hak mücadelesine yer verilmiştir. Adından Cumhuriyet’in ilanı ile Türkiye’de kadın haklarının gelişim seyri üzerinde durulmuştur. Son olarak Türkiye’de yerel ve genel siyasette kadın görünürlüğü dönemler itibari ile ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ise konu ile ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Uzun ve Zorlu Bir Yolculuk: Kadınların Hak Mücadelesi

Tarihin ilk dönemlerinde kadın-erkek ayrımının günümüzdeki kadar belirgin olmadığı görülmektedir. Avcılık-toplayıcılık döneminde ortaya çıkan iş bölümünde avcılık görevini erkekler yerine getirirken kadınlar genel olarak toplayıcılık yapmıştır. İlkel toplumlarda dört, beş çocuklu bir aile yapısı mevcuttur ve çocuk büyütme görevi kadındadır. Bu dönemde, anne olmasından kaynaklanan bir üstünlüğe sahip olan kadınlara büyük saygı duyulmaktadır (Özsoy, 2015: 28). Yerleşik yaşama geçişle birlikte kadının toplumsal statüsü aşınmaya başlamıştır. Ortak mülkiyetin yerini özel mülkiyete bırakması ile bir nevi artan erkek “vasiliği” zamanla kadınları kapsayan bir niteliğe bürünmüştür. Böylece ataerkil toplum içerisinde kadınlar babanın, erkek kardeşin ya da eşin himayesinde olmuşlardır (Doğru, 2023: 252).

Orta Çağ, kadınların toplum içerisindeki konumlarının en geride olduğu dönemlerdendir. Kocasına mutlak itaat etmek zorunda olan kadınlar hukuki ve dini kurallarla sınırlanılmaktadırlar. Örneğin, erkeği kadının “efendisi” olarak gören Fransız ve İngiliz yasalarında kocasını öldüren kadınların vatana ihanetle yargılanacağı hükmüne yer vermiştir (Yalom, 2002: 46). Avrupa’da feodal sistemin egemen olduğu bu dönemde etkin güç kiliseler olmuştur. Zaman zaman kadınların insan olduğuna yönelik söylemlerin etkisi ile birçok kadın yüzyıllar boyunca “cadı” addedilerek öldürülmüştür (Chollet, 2020). Orta Çağ’ın sonlarından başlayarak kadınların mevcut konumları sorgulanmaya başlamış ve özellikle yazın alanında çeşitli çabalar söz konusu olmuştur. Ne var ki, cinsiyet rolleri ve özelliklerinin doğal olduğunu ortaya koyan Christine de Pizan ya da kadın hikayelerini konu edinen eserleri ile Marguerite de Navarre gibi kadınların çabalarına karşın özellikle “ahlaki ve dini” gerekçelerle kadınların eşitliği, hakları konusu uzun bir dönem gündeme gelememiştir (CBE International, t.y.).

Kilisenin toplumsal yaşam üzerindeki kontrolünün sonlandığı Rönesans dönemi ile kadınların hak arayış mücadelesi başlayabilmiştir (Erbay, 2019: 5). Bu kapsamda 18. yüzyıl tam anlamıyla kadın hareketinin gelişmeye başladığı dönemdir. 1776 yılında Amerikan Devrimi’nde olduğu gibi 1789 yılında gerçekleşen Fransız Devrimi’nde yurttaş hakları için birlikte verilen mücadelenin sonucunda elde edilen kazanımların herkesi kapsamıyor oluşu kadınlarda büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Devrim sonrasında yayınlanan Fransız İnsan ve Yurttaş hakları Beyannamesi’nin erkekleri referans alması nedeniyle 1791 yılında Olympe de Gouges Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesini yayınlarak aynı hakları kadınlar için dile getirmiştir. Gouges’un kadınlar için talepleri kendisini idama götürse de “kadınların giyotine çıkma hakları varsa kürsüye çıkma haklarının da olduğunu” söylemesi oldukça önemlidir. Bu dönemde İngiltere’de ise Mary Wollstonecraft yaygınlaşmaya başlayan insan hakları vurgusuna kadınları dahil etmeye ve elde edilen kazanımlardan kadınların faydalanmasını sağlamaya çalışmıştır. 1792 yılında kaleme aldığı Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi isimli çalışmasında Wollstonecraft (2007), genel olarak kadınların eğitim hakkı üzerinde durarak gelecek nesillerin gelişmesinin kadınların iyi eğitim almaları ile mümkün olacağını ifade etmiştir. Nitekim dönemin çoğu feminist kadınlar için öncelikli olarak toplumsal ve medeni taleplerde bulunmuştur.

Sanayi toplumuna geçişle birlikte özel ve kamusal alanda kadınların konumlarında önemli değişiklikler olmuştur. Bu dönemde ev içi üretimin yerini fabrikalar ve sanayi tesisleri almış, kırdan kente doğru göçler yaşanmıştır. Adı geçen değişim kadınların kamusal alana açılmasını sağlamanın yanında karşı karşıya kaldıkları sorunların çeşitlenmesine de yol açmıştır. Bu kapsamda bir kez daha dünyanın dört bir yanında kadın sorunlarını merkezine alan hareketler ortaya çıkmıştır. Kadınların insan haklarını talep etmeye yönelik mücadelesi erkeklerle birlikte başlarken zaman içerisinde özellikle siyasal hakların verilmeye başladığı dönemde bu birliktelik bir yol ayrımına uğramıştır. 1850-1860 yılları arasında Birinci Ulusal Kadın Hakları Sözleşmesi Kongreleri yapılmış, bu kongrelerde kadın emeği, kadın eğitimi, siyasi haklar ve toplumsal eşitlik başlıkları ele alınmıştır (Özsoy, 2015: 32).

19. yüzyılın ortalarından itibaren insan haklarına ve özgürlüklerine yapılan vurgunun artması ve konuya yönelik çeşitli mekanizmaların oluşmasıyla birlikte kadın haklarının küresel çerçevede ele alındığı görülmektedir. 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi doğrudan kadınlara yönelik olmasa da cinsiyeti bir ayrımcılık nedeni olarak görmemesi, yaşam hakkı, özgürlük ve eşitlik gibi hakların bütün insanlar için geçerli olduğunu kabul etmesi açısından olumlu bir gelişmedir.

Siyasi haklar kadınların en zor elde ettikleri haklardandır. Eşit yurttaşlığın temeli sayılan siyasi haklar aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel haklar gibi kadınların insan haklarının bir parçasını oluşturmaktadır (Kaypak ve Kahraman, 2016: 304). Bununla birlikte ilk çağ uyarılıklarından bu yana kadının insan haklarına yönelik bir sınırlama söz konusu olagelmıştır. Örneğin, Atina kent devleti doğrudan demokrasi ile yönetilirken yönetime dahil edilmeyen başlıca gruplardan biri kadınlardır. Aradan geçen yüzlerce yılda kadınlar sosyal ve ekonomik alanlarda kimi haklar elde etmiş olsalar da yurttaş olmanın bir gereği olan siyasi haklar konusunda yönetimler büyük bir direnç göstermişlerdir. Öyle ki 20. yüzyıla gelindiğinde birçok ülke demokrasi ile yönetilmeye başlamasına ve demokrasinin en önemli unsurlarından olan “eşitlik” ilkesine rağmen kadınlar demokrasinin getirdiği hak ve imkanlardan faydalanabilmek için bir kez daha erkeklerden fazla çaba göstermek zorunda kalmışlardır.

1954 yılında BM tarafından kadın ve erkeklerin eşit bir şekilde seçime gitme haklarını düzenleyen Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme kabul edilmiştir. 1975 yılında Mexico City’de Kadının Statüsü Komisyonu tarafından Birinci Uluslararası Kadın Konferansı’nda devletler için kadının statüsünü iyileştirmeye yönelik bir dizi öneri hazırlanmış ve BM 1975-1985 yıllarını “Kadın On Yılı” olarak ilan etmiştir. 1980 yılında Meksika Konferansı’nda alınan kararlar ışığında kadınların durumunu değerlendirmek üzere Kopenhag Konferansı toplanarak beş yılı kapsayan bir Eylem Programı hazırlanmıştır (Arat, 2001: 29). Aynı yıl, Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) imzaya açılmıştır. Sözleşmenin temel vurgusu, kadınların insan haklarının sağlanması ve cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılmasıdır. Sözleşmenin doğrudan kadınlara yönelik olması ve kadınlara karşı ayrımcılık yapıldığının uluslararası alanda ilk kez net bir şekilde beyan edilmesi CEDAW’ı önemli kılan özelliklerdir.

1985 yılında geride kalan on yılın değerlendirmesinin yapıldığı Nairobi Konferansı’nın ardından, 1993 yılında Viyana Dünya İnsan Hakları Konferansı düzenlenmiştir. Konferansın kadınlar açısından en önemli noktalarından biri kuşkusuz ilk kez “kadının insan hakları” kavramının kullanılmış olmasıdır (Kaypak ve Kahraman, 2016: 306). Bunun yanında Konferans sonrasında herhangi bir oylama yapılmaksızın Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi kabul edilmiştir. Şiddetin

uluslararası alanda özel olarak bahsedildiği ilk yayın olan Bildirge, devletleri kadına yönelik şiddeti kınamaya ve şiddetle mücadele etmeye davet etmektedir (UN, 2014). 4-15 Eylül 1995 tarihinde Pekin’de gerçekleşen Dördüncü BM Kadın Hakları Konferansı’nda BM Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı kabul edilmiştir. Deklarasyonu imzalayan ülkelerde yönetimler, kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesi, kadın erkek eşitliğinin sağlanmasından sorumlu kılınmıştır (<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/-/handle/1/733>). BM Genel Kurulu 6 Ekim 1999 tarihinde CEDAW İhtiyari Protokolünü kabul etmiştir. Protokolle birlikte kişi ve gruplara CEDAW’da korunan haklarının ihlal edildiği durumlarda CEDAW komitesine doğrudan başvuru yapabilme hakkı tanınmış, CEDAW komitesine inceleme yetkisi verilmiştir. Böylelikle CEDAW komitesi ilgili ülkede doğrudan araştırma yapabilecektir (Acar ve Arıner, 2009: 17).

Bilgi ve teknoloji çağı olarak kabul edilen 21.yüzyılın geride kalan ilk 20 yılında kadınlar önemli kazanımlar elde etmekle birlikte halen yoksulluk, göç, sağlık şiddet, iklim krizi, çevre kirliliği, savaş gibi başlıklarda en kırılgan gruplar arasındadır. Ataerkil yapıların egemen olduğu az gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede siyasi, kültürel ve “dini” gerekçelerle kadınlar en temel haklarından mahrum yaşamaktadırlar. Diğer taraftan uluslararası alanda kadınların anılan sorunlarını çözmeye yönelik ortak çabalar da yine bu dönemde ivme kazanmıştır. Örneğin, 2011 yılında Avrupa Konseyi tarafından Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi kabul edilmiştir. Kamuoyunda İstanbul Sözleşmesi olarak bilinen sözleşme, kadınları şiddetin her türünden korumanın devletlerin yükümlüğünde olduğunu vurgulaması açısından son derece önemlidir. Bununla birlikte resmi veriler kadın-erkek eşitliğine yönelik ilerlemenin oldukça yavaş olduğuna işaret etmektedir. Henüz hiçbir ülkenin tam cinsiyet eşitliğine ulaşamadığını vurgulayan 2023 Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu, mevcut ilerleme hızıyla tam eşitliğe ulaşmanın 131 yıl alacağını öngörmektedir. Elde edilen verilere istinaden küresel alanda, “Siyasi Güçlendirme” puanı %22,4’ten %22,5’e yükselirken, “Ekonomik Katılım ve Fırsatlar” 2022’deki %60’tan 2023’te %59,8’e gerilemiştir. 2006-2023 dönemindeki mevcut ilerleme hızıyla, Siyasi Güçlendirme’deki cinsiyet farkının kapatılmasının 162 yıl, Ekonomik Katılım ve Fırsatlar konusundaki cinsiyet farkının 169 yıl ve “Eğitim Başarısı”ndaki cinsiyet farkının kapatılmasının 16 yıl süreceği ifade edilirken “Sağlık ve Hayatta Kalma” konusundaki cinsiyet farkının kapatılmasının zamanının belirsiz olması oldukça çarpıcıdır (World Economic Forum, 2023).

Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne Kadın Hakları

Türkiye’de kadın hareketinin geçmişi Batı’daki kadar köklü olmasa da Batı’dan kopuk da değildir. Osmanlı Dönemi’nde özellikle İmparatorluğu çöküşten kurtarmaya yönelik politikaların uygulandığı bir dönemde kadın haklarına yönelik kimi düzenlemeler yapılmış ve feminist kadınların çabaları ile kadın hareketi oluşmuştur. Bu kapsamda Cumhuriyet dönemi kadın hareketinin köklerini Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemine götürmek mümkündür.

Selçuklu Devleti’nden kalan mirasla Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminde toplumsal yaşamın birçok alanında kadınlar aktif olarak yer almışlar, saray içerisinde devlet kademesinde önemli bir yer tutan sultanlar elçiler kabul etmişlerdir (Göksel, 1993: 129). Özellikle 17. yüzyıldan itibaren veraset sistemindeki değişikliğe bağlı olarak valide sultanlar yönetiminde daha da etkili olmaya başlamıştır (Pürmüşlü, 2020: 23). Diğer taraftan İmparatorluk içerisinde farklı sosyo-ekonomik yapıdaki kadınlar arasında çeşitli farklılıklar söz konusudur. Kırsal alanda üretime dahil edilen kadınlar bir şekilde kamusal yaşamda yer alırlarken zaman içerisinde şeri hukukun etkisi ile bir takım kısıtlayıcı kurallar uygulanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda çok eşliliğe izin verilmesi, cariyelik sistemin devam etmesi, boşanma şartlarının erkekler için kolaylaştırılırken kadınlar için istisnalar dışında imkânsız hâle getirilmesi, velayetin babada olması, mülkiyet ve miras haklarından kadınlar ve erkeklerin eşit şekilde faydalanamaması gibi durumlar kadınların ikincil konularına işaret etmektedir (Berktaş, 2004: 10-11).

Batı’daki uygulamalara benzer şekilde Osmanlı Devleti içerisinde görülen değişim kadınları etkilerken onları bu değişimin esaslı bir parçası haline getirememiştir. 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 yılındaki Islahat Fermanı ile sınırlanan padişah yetkilerine ve tebaaya verilen kimi haklara karşın kadınlarla ilgili doğrudan bir düzenlemeye gidilmemiştir. Bununla birlikte bu dönemde yapılan değişikliklerle kadınlara bazı önemli haklar verilmiştir. Örneğin, 1858 yılında çıkarılan Arazi Kanunu ile kadınlar babalarından kalan topraklar üzerinde veraset hakkına sahip olabilmişlerdir (Doğru, 2023: 267).

Eğitim, Tanzimat sonrası dönemden başlayarak önemli düzenlemelerin yapıldığı alanlardandır. 1859 yılında ilk kız rüşdiye mektebi açılmıştır. 1871-1872 yıllarında kadın yöneticilerin de olduğu bu mekteplerde tarih, coğrafya, Osmanlıca, Arapça, Farsça, rika, imla, terzilik, nakış dersleri verilmiştir.

Yine, şeyhülislamla bağlı olan ve din eğitimi odaklı kurumlar olan sıbyan mekteplerinde karma eğitim modeli ile kız çocuklarına da eğitim verilmiştir. 1869 yılındaki Maarif Nezareti Nizamnamesi ile eğitim zorunlu hale getirilmiş ve dini ağırlıklı eğitimde yapılan değişikliklerle müfredatı tarih, coğrafya, ahlak bilgisi gibi dersler eklenmiştir (Pürmüşlü, 2020: 27-29). 1870 yılında ilk kız öğretmen okulları (Darülmüallimat) açılmış, 1915 yılından itibaren kadınlar üniversitede eğitim görmeye başlamışlardır.

Çalışma hayatına bakıldığında, Birinci Meşrutiyet’in ilanı ile kimi düzenlemelere yer verildiği görülmektedir. Buna göre, 1876 Anayasası’nın 19. maddesinde Osmanlı tebaasından olan herkesin kamuda çalışabileceği belirtilmiştir. Yasanın ardından çalışma yaşamına ilk katılan kadınlar arasında Darülmüallimat’tan mezun olanlar bulunmaktadır. Bunun yanında Osmanlı Bankası, Postane Teşkilatı, Maliye Nezareti gibi kurumlarda da kadınlar çalışmaya başlamıştır (Pürmüşlü, 2020: 41).

Ne var ki, 1882 yılına kadar nüfus sayımına dahil edilmeyen kadınların yurttaşlığı ‘eksik’tir. Bununla birlikte özellikle basın-yayın alanındaki yenilikler ve feminist kadınların çabaları, kadın sorunlarının ve taleplerinin gündeme gelmesinde etkili olmuştur. Dönemin feminist dergi ve gazetelerinde kadınların aile ve toplum içerisindeki sorunlarına odaklanan yazılara yer verilirken ilk kez bu dönemde kadınlara atfedilen rolün tartışılmaya açıldığı görülmektedir. Bu noktada söz konusu dönemde kadınların dile getirdikleri talepler arasında siyasal talepler bulunmasına karşın İkinci Meşrutiyet’in ilanı ile yapılan ilk seçimler ise ‘kadımsız’ yani eşitsizdir. Ancak Meşrutiyet’in ilanı ile toplumsal hayatta meydana gelen değişiklikler kadınları etkilemiştir. Fikir dünyalarında oluşmaya başlayan aydınlanma ile bir araya gelen kadınlar bilgi alışverişinde bulunarak sorunlarını ve taleplerini dile getirmeye başlamışlardır. Örneğin, 1911 yılında 300 kadar kadının bir araya gelerek “Beyaz Konferanslar” adıyla annelik, aile hayatı kadınların eğitim hakkı, kamusal alanda kadın görünürlüğü ve erkek egemen toplumun ve siyasetin getirdiği sorunlar gibi başlıklarda yapmış oldukları toplantılar kadınların bilinçlenmesi açısından oldukça önemlidir (Kasap, 2022: 27-28). Yine bu dönemde kadın sorunlarını ele alan dergiler, gazeteler yayınlanmaya başlamış, eğitim, kültür ve sanat alanındaki cemiyetlerin sayısı artmıştır. Bu cemiyetlere örnek olarak kadınların eğitim seviyelerini yükseltmeyi ve toplumsal konularını güçlendirmeyi hedef eden Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti, kadınların kültürel gelişimini destekleyen Teali-i Nisvan Cemiyeti, kadınları çalışma hayatına dahil etmeyi amaçlayan Kadınları Çalıştırma Cemiyeti İslamiyesi, Balkan Savaşları’na destek için kurulan Osmanlı Hanımları Müdafaa-i Milliye Heyeti verilebilir (Çakır, 2021: 87-117). Adı geçen dernek ve cemiyetler kamusal yaşamda kadınların daha görünür olmasını sağlamış, kadınlar toplumsal yaşamın birer parçası haline getirilmeye çalışılmıştır.

1912 yılından sonra artan savaşlar ve Birinci Dünya Savaşı kadınların toplumsal konularının değişmesine yol açmıştır. Bu dönemde bir yandan kadın sorunlarına yönelik ilginin azalması söz konusu iken bir yandan da özellikle çalışma yaşamında kadın görünürlüğü artmaya başlamıştır. 1913 yılında ilk kez devlet memuru olarak çalışmaya başlayan kadınlar kamusal yaşamda yer almaya başlamışlardır. Son olarak 1917 yılında kabul edilen Aile Hukuku Kararnamesi ile evlilik ve boşanma ile ilgili düzenlemelere yer verilmiş, nikah akdinin bir memur önünde yapılması kararlaştırılırken çok eşliliğe sınırlama getirilmiştir (Pürmüşlü, 2020: 57).

Cumhuriyet’in İlanı ve Kadın Haklarının Gelişimi

Vatan savunmasının ön plana çekildiği milli mücadele döneminde feminist hareketin talep ve beklentileri kesintiye uğramış, kadınlar erkeklerle beraber cephede ve cephe gerisinde ülkenin işgalden kurtarılmasında çeşitli görevler almışlardır. Elde edilen başarının ardından 1920 yılında kurulan TBMM dönemin koşulları nedeni ile cinsiyetler arası eşitliğe sahip değildir. 1921 yılında çıkarılan ilk anayasa egemenliği halka bıraksa da siyasal hakların eşit paylaşımı konusu yüksek sesle dile getirilememiştir. Bununla birlikte Meclisin açılarak egemenliğin halka bırakılmış olması gelecek dönemde kadınlara yönelik düzenlemelerin yapılacağına işaret eder. 1922 yılında saltanatın 1924 yılında ise halifeliğin kaldırılması gibi adımlarla desteklenen süreçteki gelişmeler doğrudan kadınlara yönelik olmasa da yapılan düzenlemeler zaman içerisinde kadınların eşit yurttaşlığının, özgürlüğünün ve haklarının temel teminatı olmuştur. Öyle ki, henüz cumhuriyet ilan edilmeden bir grup kadın, Nezihe Muhittin öncülüğünde içişleri bakanlığına bir dilekçe ile Kadınlar Halk Fırkası adında bir partinin kurulması için başvuruda bulunmuşlardır. Her ne kadar kadınların henüz seçme ve seçilme hakkı olmadığı için söz konusu dilekçe reddedilse de kadınlar, hak taleplerine TKB çatısı altında devam etmiş ve kadınların siyasi başta olmak üzere temel hak ve hukuklarının sağlanması için mücadele sürdürülmüştür.

1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun ilanı ile laik eğitim benimsenirken 1926 tarihli Medeni Kanun'un kabulü ile kadınlara evlilik, boşanma ve velayet konularında birtakım haklar tanınmıştır. Bu haklar (Cin, 1948: 62-63):

- Çok eşli evlilik yasaklanmıştır.
- Resmî nikâh zorunlu hâle getirilmiştir.
- Evlenme akdinin yetkili memur huzurunda gerçekleştirileceği kararlaştırılmıştır.
- Evlilikte temsil usulü kaldırılmıştır.
- Evlenme yaşının istisnalar haricinde erkekler için 17, kadınlar içinse 15 yaşını doldurmakla mümkün olabileceği düzenlenmiştir.
- Boşanmak isteyen kişinin mahkemeye başvurması zorunlu hale gelmiştir.
- Kadınlara boşanma davası açabilme hakkı tanınmıştır.
- Velilik sıfatı kadınlara da tanınmış mirasın paylaşılmasında kadın erkek eşitliği getirilmiştir.
- Mal ayrılığı rejimi kabul edilmiştir.

1930 yılına gelindiğinde TKB'nin çabaları ve kimi milletvekillerinin katkısı ile Belediye Seçimleri Kanunu'nda değişiklik yapılmış ve kadınlara belediye seçimlerinde seçme-seçilme hakkı tanınmıştır. Söz konusu değişikliğin ardından kadınların Cumhuriyet Halk Fırkasına üyelik başvurusunda bulunabilmelerine yönelik düzenlemeler yapılmıştır (Pürmüslü, 2020: 118). Seçim Kanunu'nda yapılan değişikliklerin ardından 1930 yılında yapılan Belediye Seçimlerinde kadınlar ilk kez yerel siyasette görünür hale gelmiştir. Çok geçmeden anayasada yapılan değişiklikle kadınlar köy heyetine üye olma ve muhtarlık seçimlerine katılma hakkını da kazanmışlardır. 6 Kasım 1933 tarihinde Aydın'ın Demircidere Köyü'nde yapılan seçimleri Gül Esin kazanmış, böylece Türkiye'de ilk kez bir kadın köy muhtarı seçilmiştir (Pürmüslü, 2020: 120).

1934 yılına gelindiğinde kadınlar genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkını elde etmiş, ilk seçimlerde meclise girenlerin 18'ini (%4,55) kadınlar oluşturmuştur. Böylece, Meclis'in kurulmasından 15 yıl sonra kadınların parlamentoda temsili mümkün olabilmıştır. Diğer taraftan Türkiye'de kadınlar Fransa, İtalya, İsviçre gibi ülkelerden çok önce siyasi haklarına kavuşmuşlardır. Bu durumu kadın hakları açısından önemli bir dönemeç olarak gören TKB misyonunu tamamladığı düşüncesi ile kendini feshederken kadın hareketi uzun bir sessizlik dönemine girmiştir.

1946 yılında çok partili yaşama geçilmesine rağmen meclisteki kadın görünürlüğü 1999 yılına kadar %4'e ulaşamamıştır. 1961 yılından sonra sendika ve siyasi partilerde kadınlar yeniden örgütlenmiş, 1970'li yıllarda sosyalist hareketlerin artışı ile kurulan kadın dernekleri sosyal ve ekonomik alanda kimi haklar talep etmişlerdir. Bu dönemin en önemli özelliği ise İkinci Dalga Feminist Hareket'in varlığı ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik faaliyetleridir. Nitekim, feminist kadınların çabaları ile Türkiye, kadınlara karşı ayrımcılıkla mücadeleyi amaçlayan CEDAW'ı 1985 yılında imzalamıştır.

1990'lı yıllar kadın sorunları ile mücadelede yasal değişikliklerin yapıldığı, uluslararası karar ve politikaların benimsendiği ve kurumsallaşmanın başladığı bir dönem olmuştur. 1989 yılında İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin açılmasının ardından 1990'da Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü ve şiddetle mücadelede önemli bir sığınak olan Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı kurulmuştur. Bu dönemde Medeni Kanun'da kadının çalışmasını eşinin iznine bağlayan yasa iptal edilmiş, evli kadına kocasının soyadının yanında kendi soyadı da kullanabilme hakkı verilmiştir. 1995 yılında gerçekleşen kadın konferansının ardından kabul edilen Pekin Deklarasyonu Türkiye tarafından kabul edilmiştir. Böylece Türkiye 2000 yılına kadar anne ve çocuk ölümlerinin %50 azaltılması, zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılması, kadın okuryazarlığının %100'e çıkarılması yönünde önemli bir adım atmıştır (Özsoy, 2015: 79). 1998 yılında kadına karşı şiddetin önemli bir sorun olarak ortaya çıktığı dönemde 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun kabul edilmiş ve özellikle aile içi şiddetle mücadele daha kapsamlı hale getirilmiştir.

AB uyum süreciyle birlikte, 2000'li yıllarda daha çok yasal alanda kadın-erkek eşitliğini sağlamaya ve kadınlara karşı ayrımcı düzenlemeleri ortadan kaldırmaya yönelik adımlar atılmıştır. Anayasa'da kadınların lehine önemli düzenlemeler yapılırken kadın-erkek eşitliğini temel alan yeni Medeni Kanun kabul edilmiş; İş ve Ceza Kanunlarında reform niteliğinde değişiklikler yapılmıştır. 2002 yılında CEDAW çerçevesinde kabul edilen İhtiyari Protokol Türkiye tarafından onaylanmıştır. 2004 yılında anayasada yapılan bir değişiklikle devlet, kadın ve erkek eşitliğini sağlama görevini anayasal bir görev olarak üstlenmiştir. 2005 yılında ilk kez Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2007-2010) hazırlanırken, bir yıl sonra Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve

Namus Cinayetlerinin Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirler konulu 2006/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi yayımlanmıştır (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060704-12.htm>).

2012 yılında şiddete uğrama tehlikesi bulunan ya da uğrayan kadınların korunması ve şiddetin önlenmesi amacıyla 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun’un kabul edilmesi ulusal anlamda şiddetle mücadelede atılmış en önemli adımların başında gelmektedir. 2013 yılında Kadın Konukvevleri Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik, 2016’da ise Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM) Hakkında Yönetmelik yürürlüğe girmiştir.

Siyasi Göstergelerde Kadınlar

Kadınların siyasi alandaki görünürlüklerinin artmasının kadın sorunlarının parlamento gündemine daha çok ve etkili bir şekilde alınmasını sağladığına yönelik görüşlerin yanı sıra (Galligan ve Tremblay, 2005’ten akt.: Gençkaya, 2011: 8) kadın sorunlarının milletvekillerinin cinsiyeti ile ilgisinin sınırlı olduğunu açığa çıkaran araştırmalar da mevcuttur. Kuşkusuz, kadınlar siyasete dahil olsalar da konuları ele alış biçimleri, kendilerine yükledikleri anlamlar ve bağlı buldukları parti ideolojileri sorunların çözümündeki rollerini etkilemektedir. Örneğin Tekeli (1982) tarafından yapılan çalışmanın bulgularına göre, tek parti döneminde kadın milletvekillerinin yalnızca %9’u kendilerini partinin faal üyesi olarak görürken 27 Mayıs 1960 Darbesi’nden sonra kadın milletvekillerinin %14,3’ü kendilerini ‘önder’ olarak nitelendirmektedir. Öyle ki, 40 kadın vekilin yalnızca ikisinin öncelikle kadın sorunlarıyla ilgilendiklerini belirtmeleri dikkat çekicidir. Bu durum aktif siyaset yapan kadınların görevlerini yaparlarken cinsiyet noktasından hareket etmediğini (ya da edemediğini), parti içerisinde daha “pasif” sorumluluklar üstlediklerini (ya da üstlenmek zorunda kaldıklarını) göstermesi açısından dikkate değerdir.

Dünya genelinde kadınların siyasal haklarını kazanma serüvenleri çeşitli zorluklara dayanmaktadır. Eşitlik, özgürlük, insan hakları gibi kavramların “önemli” olduğu ve demokrasinin beşiği olarak adlandırılan birçok ülkede kadınlara siyasi hakları ancak 20. yüzyılla birlikte verilmeye başlanmıştır. Örneğin İngiltere’de kadın hareketinin ve işçi sınıfının tüm çabalarına karşın elde edilemeyen siyasal haklar için 20. yüzyılın başlarında oldukça sert ve kitlesel nitelikli yöntemlere başvurulmuştur. 1903 yılında Kadınların Sosyal ve Siyasal Birliği (Women’s Acial and Political Union-WSPU) kurularak Birliğin öncülüğünde kadınlar hapisanelerde açlık grevlerinden kilise ve devlet kurumlarını kundaklamalara varıncaya kadar çeşitli sivil itaatsizlik eylemlerinde bulunmuş, 1918 yılında kimi sınırlılıklarla kadınlar oy kullanma hakkını kazanmışlardır (Doğru, 2023: 258). Yine, 1789 yılında gerçekleşen devrimin ardından yayınlanan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi kapsamına kadınların dahil edilmediği Fransa’da, kadınlar siyasi haklarını ancak 1944 yılında kazanırlarken gelişmiş ülkeler listesinin başında olan İsviçre’de kadınlar ulusal alanda siyasi haklarını elde etmek için 1971 yılını beklemek zorunda kalmışlardır.

Kadınların siyasal haklarını elde etmeleri konusunda birçok ülkeden çok daha önce hareket eden Türkiye’de 1930 yılında yerel seçimlerde, 1934 yılında ise genel seçimlere katılımda kadınların lehine düzenlemeler yapılmıştır. Böylece, 1935 yılında yapılan genel seçimlerde 18 kadın vekil parlamentoya girmiş, Türkiye adı geçen dönemde kadınların meclisteki temsili bakımından dünyada 2. sırada yer almıştır (Doğru, 2023: 273). Aşağıdaki Tablo’da 1935-2023 yılları arasında Türkiye’deki kadın milletvekillerinin sayısı ve oranları gösterilmiştir.

Tablo 1: 1935-2023 Yılları Arasında Parlamentodaki Kadın Oranı

Seçim Yılı	Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekili Oranı (%)
1935	399	18	4.5
1939	429	16	3.7
1943	455	16	3.5
1946	465	9	1.9
1950	487	3	0.6
1954	541	4	0.7
1957	610	8	1.3
1961	450	3	0.7
1965	450	8	1.8

1969	450	5	1.1
1973	450	6	1.3
1977	450	4	0.9
1983	399	12	3.0
1987	450	6	1.3
1991	450	8	1.8
1995	550	13	2.4
1999	550	23	4.2
2002	550	24	4.4
2007	550	50	9.1
2011	550	79	14.4
2015 (Kasım)	550	81	14.7
2018	600	104	17.3
2023*	600	119	19.83

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerde Kadın 2022.

*2023 yılı verisi TBMM'nin sayfasından edinilmiştir. Bakınız: <https://www.tbmm.gov.tr/-sandalyedagilimi>

Tablodan hareketle, Türk siyasi hayatında kadın parlamenter oranlarına bakıldığında, kimi noktalar dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, çok partili dönemdeki kadın vekil oranının uzun yıllar boyunca tek partili dönemin gerisinde kaldığıdır. 1950-1960 yılları arasında iktidarda bulunan Demokrat Parti (DP) Dönemi'ne bakıldığında, 14 Mayıs 1950'de gerçekleştirilen seçimlerin Türkiye açısından büyük bir değişimi beraberinde getirdiği belirtilmelidir. Seçim Kanunu'nda yapılan değişiklikle seçimler ilk kez tek dereceli, eşit, genel, gizli oy, açık tasnif usulüne göre yapılmıştır. Yapılan seçimlerde 487 milletvekilinin üçü kadınlardan oluşmaktadır.¹ 416 milletvekili çıkararak DP'nin iki vekili, Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) 69 milletvekilinden ise yalnızca biri kadındır. 541 vekilin parlamentoya girdiği 1954 seçimlerinde dört kadın vekilin tamamı (503 vekil içerisinde) DP'dendir. 31 CHP'li milletvekilinin ise tamamı erkektir. DP'nin yarıştığı son seçim olan 1957 seçimlerinde ise meclise giren sekiz kadın vekilin yedisi DP sıralarından, biri ise CHP'dendir (Topçu, 2019: 146). Özkaya Duman'a göre (2020: 393) DP'nin iktidarda olduğu dönemde siyasi alanda kadın katılımının azalmasında iktidar partisinin politikalarının yanı sıra uluslararası alanda dönemin siyasal konjonktürünün neden olduğu kaos ve güven sorunu bulunmaktadır. İkinci nokta, milletvekili sayısındaki artışa karşın kadın vekil oranının bu artışın gerisinde kaldığıdır. 1980 yılında gerçekleşen askeri darbenin ardından yapılan ilk seçimlerde parlamentodaki vekillerin %3'ünü kadınlar oluştursa da 1987 yılına gelindiğinde artan vekil sayısına karşın kadın parlamenter oranının %1,3'e gerilediği görülmektedir. Kuşkusuz bu durumun gerçekleşmesinde askeri darbe ile siyasi partilerin kadın kollarının kapatılmış olması etkilidir. Söz konusu yasakla birlikte 1995 yılına kadar nüfusun yüzde ellisini oluşturan kadınların aktif katılımları engellenmiştir. Son olarak 21. yüzyıla geçişten sonraki ilk genel seçimde düşük olan kadın milletvekili sayısıdır. Son yıllarda kadın vekil oranlarında bir artış görülse de 2023 yılı seçimleri baz alındığında %19,83'lük kadın temsiline Türkiye gibi laik ve demokratik bir ülke için yeterli olmadığı açıktır. Öyle ki, Parlamentolararası Birlik'in (Inter-Parliamentary Union) 2023 yılının ilk dokuz ayı verilerine göre dünya çapında ulusal parlamentolardaki kadın milletvekili oranları %26,7'dir. Türkiye ile kıyaslandığında Ruanda, Küba, Nikaragua gibi ülkelerde yüzde ellinin üzerindeki kadın temsil oranları ise dikkat çekicidir (<https://data.ipu.org/women-averages>).

Parti bazında bakıldığında Türkiye'de kendilerini liberal, muhafazakâr, milliyetçi, demokrat ya da sağ ve sol olarak niteleyen partiler arasında "kadın vekil çıkarmama" noktasındaki benzerlik dikkat çekicidir. 2023 yılında yapılan seçimlerde partilerin çıkarmış olduğu kadın milletvekilleri incelendiğinde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) 268 milletvekilinin 50'sini, CHP'nin 169 milletvekilinin 30'unu; Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) 50 milletvekilinin 4'ünü; lideri bir kadın olan İYİ Parti'nin 43 milletvekilinin 5'ini; Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) 4 milletvekilinin 1'ini kadınlar oluşturmaktadır. Yeniden Refah Partisi'nin (YRP) 5 milletvekilinin tamamı erkek vekillerdir. Siyasi partiler içerisinde cinsiyet eşitliğine en yakın parti ise 61

¹ DP'nin ilk dönem kadın vekilleri İstanbul'dan Hatice Nazlı Tıbar, İzmir'den Halide Edip Adivar (meclise girdikten sonra bağımsız milletvekili olarak görev almıştır) iken Cumhuriyet Halk Partisi'nin kadın vekili Kars'tan Tezer Taşkıran'dır.

milletvekilinin 30’unu kadınların oluşturduğu Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi’dir (Yüksek Seçim Kurulu, 2023: 38).² Söz konusu sonuçlara göre, -Yeşiller ve Sol Gelecek Parti dışında- parti tüzüğünde cinsiyet kotası bulunan partilerle cinsiyet kotası bulunmayan partilerin çıkardıkları kadın milletvekilleri sayısında kayda değer bir farkın olmaması dikkat çekicidir.³ Nitekim kadınlar siyasi partiler tarafından ya kota oranlarında aday gösterilmemekte ya da seçilmesi muhtemel yer ve sıralarda erkek adaylar öncelenmektedir. Örneğin, 1983-2018 yılları arasında yapılan on bir genel seçimde on üç siyasi parti seçim barajını aşmıştır. Bu partiler tüm seçimlerde 24.099 aday göstermiş olup bunların yalnızca 2.737’si (yaklaşık yüzde 12) kadındır. Seçimler sonucu meclise giren 5749 temsilcinin ise 498’i (yaklaşık yüzde 9) kadındır (Yüksel, 2022: 1311). Bu durum kadınların siyasete aktif katılımını sınırlamakta, parlamentoların eril niteliğini artırmaktadır.

Türkiye’de yerel alanda da kadın görünürlüğünün cinsiyetler arası eşitlik bağlamında olması gereken düzeyin altında olduğu belirtilmelidir. Buna göre; 1930 yılında yerel seçimlere katılım hakkının elde edilmesinin ardından aynı yıl yapılan Belediye Seçimlerinde 502 belediye başkanından yalnızca biri kadın olmuştur.⁴ Siyasi iktidarın el değiştirdiği 1950 yılında yapılan belediye başkanlığı seçiminde 600 belediye başkanının biri kadındır. 1968 yılında 1243 belediye başkanından 4’ü kadınlardan oluşurken 1977 yılında 1710 belediye başkanından beşi kadındır. 1980 darbesinin ardından yapılan yerel seçimlerde (1984) hiçbir kentte kadın belediye başkanı seçilmezken 1994 yerel seçimlerinde 2695 belediye başkanından dokuzunu 1999 yılında ise 3200 belediye başkanından yalnızca on dördünü kadınlar oluşturmuştur (Kaşıkırık ve Karaoğlu, 2021: 25). 2000’li yıllara gelindiğinde yerel alanda kadın temsilinde kısmi bir artış olmakla birlikte rakamlar beklenen düzeyin altındadır. Aşağıda, 2004-2019 yılları arasında yapılan seçimler sonrasında belediyelerdeki kadın oranlarını göstermektedir:

Tablo 2: 2004-2019 Yerel Yönetimlerde Kadın ve Erkek Oranı

Seçimler	Kadın		Erkek		Toplam Sayı
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	
2004					
Belediye Başkan	18	0.6	3207	99.4	3225
Belediye Meclisi Üyesi	817	2.4	33660	97.6	34477
İl Genel Meclis Üyesi	57	1.8	3151	98.2	3208
2009					
Belediye Başkanı	26	0.9	2922	99.1	2948
Belediye Meclisi Üyesi	1340	4.2	30450	95.8	31790
İl Genel Meclis Üyesi	110	3.3	3269	96.7	3379
Köy Muhtarı	65	0.2	34210	99.8	34275
Mahalle Muhtarı	429	2.3	18178	97.7	18607
2014					
Belediye Başkanı	40	2.9	1356	97.1	1396
Belediye Meclisi Üyesi	2198	10.7	18300	89.3	20498
İl Genel Meclis Üyesi	60	4.8	1191	95.2	1251
Köy Muhtarı	58	0.3	18085	99.7	18143
Mahalle Muhtarı	622	2.0	31013	98.0	31635
2019					
Belediye Başkanı	41	3.0	1348	97.0	1389
Büyükşehir Belediye Başkan	3	10.0	27	90.0	30
İl Belediye Başkanı	1	2.0	50	98.0	51
Büyükşehir İlçe Belediye Başkanı	25	4.8	494	95.2	519

² Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi adını Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi (DEM) olarak değiştirmiştir.

³ CHP’nin parti tüzüğünde %33, Halkların Demokratik Partisi’nin 2015 seçim bildirgesine göre %50, İYİ Parti’nin parti tüzüğünde ise %25 cinsiyet kotası bulunmaktadır. AK Parti ve MHP’nin parti program ve tüzüklerinde kota düzenlemesi yer almamaktadır.

⁴ Artvin’in Kılıçkaya kasabasında Sadiye Hanım belediye başkanı seçilmiştir.

İlçe-Belde Belediye Başkan	12	1.5	777	98.5	789
Belediye Meclisi Üyesi	2284	11.0	18461	89.0	20745
İl Genel Meclis Üyesi	48	3.8	1223	96.2	1271
Köy Muhtarı	115	0.6	18081	99.4	18196
Mahalle Muhtarı	970	3.0	31049	97.0	32019

Kaynak: TÜİK, 2023.

Tablo incelendiğinde, 2019 öncesinde yapılan seçimlerde kadın belediye başkan oranı %0,6'dan %2,9'a, kadın belediye meclis üyesi oranı %2,4'ten %10,7'ye, kadın il genel meclis üyesi oranı %1,8'den %4,8'e yükselmiştir. 2009 yılında 34275 köy muhtarının 65'i (%0,2), 2014 yılında 18143 muhtarın 58'i (%0,3) kadındır. Aynı dönemde sırayla 18607 mahalle muhtarının 429'u (%2,3), 31635 muhtarın 622'si (%2) kadınlardan oluşmaktadır. 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'la Türkiye'deki büyükşehir belediye sayısı 30 olmuştur. Bu kapsamda 31 Mart 2019 tarihinde gerçekleştirilen yerel seçim sonuçlarına göre büyükşehir belediye başkanlarından 3'ü, 51 il belediye başkanından ise yalnızca 1'i kadındır. Meclis üyeliklerinde nispeten yükselen oranlara karşın yönetici kadrolarında kadın oranları oldukça düşüktür. Buna göre, 519 büyükşehir ilçe belediye başkanlarından 25'i kadındır. Yüzde 3'lük kadın mahalle muhtarına karşın köy muhtarlarının yalnızca %0,6'sı kadınlardan oluşmaktadır. Söz konusu rakamlar incelendiğinde yıllar itibari ile siyasi alandaki kadın görünürlüğünün kısmi bir artış gösterdiği, kırsal alanda kadın görünürlüğünün daha da azaldığı, yerel birimlerin en küçük birimi olan muhtarlıklarda kadın oranlarının tüm yıllar boyunca %3'ün üzerine çıkamadığı, meclis üyeliklerindeki kısmi yükseliğe kıyasla belediye başkanlıklarında kadın sayılarının oldukça az olduğu görülmektedir. Uluslararası alanda yerel mekanizmalarda kadın oranının %35,5 (UN Women, 2023) olduğu düşünüldüğünde yerel siyasette kadın görünürlüğünü artırmaya yönelik politikalara ihtiyaç duyulduğu ifade edilmelidir.

Sonuncusu 31 Mart 2019 tarihinde yapılan yerel seçim sonuçlarında açığa çıkan eşitsizliğin kaynağı siyasi partilerin aday listeleri üzerinden okunabilmektedir. Buna göre, AK Partinin 1282 adayından 26'sı (%2,02); CHP'nin 882 adayından 50'si (%5,66), MHP'nin 817 adayından 23'ü (2,81), Halkların Demokratik Partisi'nin (HDP) 234 adayından 50'si (%21,36) ve İYİ Parti'nin 562 adayında 27'si (%4,80) kadın adaylardır. Böylece seçime katılacak 8 bin 263 belediye başkanı adayı içinde kadınların sayısı 652'dir (%7,9) (Ka-der, t.y.). 30 büyükşehir belediyesi için aday görünümü de benzer bir tabloyu yansıtmaktadır. Buna göre 316 adayın yalnızca 34'ünü (%10,8) kadınlar oluşturmaktadır (Ka-der, t.y.). Söz konusu rakamlar incelendiğinde nüfusun yarısını oluşturan kadınların yerel alandaki temsiliyetinin de tatmin edici olmadığını söylemek mümkündür.

Siyasal partilerin il yönetimlerindeki kadın oranlarına bakıldığında 81 il içerisinde AK Partinin 2, CHP'nin 4, MHP'nin 2, İYİ Parti'nin ise 3 il başkanı kadınlardan oluşmaktadır. Bunun yanında eş başkanlık sisteminin uygulandığı HDP'nin 81 kadın il başkanı bulunmaktadır (İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü, 2021: 20). Yerel alanda kadın görünürlüğü açısından en olumsuz tablolardan biri de -ulusal seçimlere benzer şekilde -siyasi hakların kazanılmasından bu yana hiç kadın muhtarın seçilmediği kentlerin olmasıdır (Kaşıkırık ve Karaoğlu, 2021: 19).

Son olarak Türkiye'de kadınların siyasi yaşama katılımını sınırlayan çeşitli etmenler bulunmaktadır. Erkeklerle kıyaslandığında kadınların siyasete katılımında medeni durum, kurumsal, yapısal ve kültürel engeller, yaş, sosyo-ekonomik eşitsizlikler gibi çeşitli konuların birer sorun olduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur.⁵ Diğer taraftan söz konusu sorunlar ciddi bir şekilde ele alındığında kadınların siyasi yaşama aktif katılımı önündeki engellerin kaldırılabilmesi de bilinmektedir. Örneğin, 1970'li yıllarda cinsiyet eşitliği politikalarına ağırlık veren ve 1980 yılında kota uygulamasını başlatan İsveç'te kadın vekil oranı hızlı bir şekilde %20-30'lara yükselmiştir (Akarçay, 2019: 19). Siyasi alanda artan kadın görünürlüğünün ve karar alma süreçlerindeki liderliklerinin kadınların mevcut konularını iyileştirdiğine dair de kanıtlar bulunmaktadır. Örneğin, Hindistan'daki yerel konseyler üzerine yapılan araştırmada, kadınların liderliğindeki konseylerin olduğu bölgelerde içme suyu projelerinin sayısının, erkeklerin liderliğindeki konseylerin olduğu bölgelere göre %62 daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde Norveç'te, kadınların belediye meclislerindeki varlığı ile çocuk bakımı kapsamı arasında

⁵ Bu çalışmalara örnek olarak bakınız: Kaşıkırık ve Karaoğlu, 2021; Gençkaya, 2011.

doğrudan bir nedensel ilişki bulunmuştur (UN Women, 2023). Tüm bu örneklerden hareketle Türkiye’de siyasi alandaki kadın görünürlüğünün artırılmasının aynı zamanda kadın sorunlarının yanında kentsel, çevresel ve toplumsal birtakım sorunların da ortadan kaldırılmasına katkı sağlayacağı açıktır.

SONUÇ

Tarihsel perspektiften incelendiğinde insan haklarının sağlanmasına yönelik mücadelenin bir parçası olmalarına rağmen kadınlar elde edilen kazanımlardan erkeklerle eşit oranda faydalanamamış, yurttaş sayılma talepleri uzun ve zorlu bir sürecin ardından kabul edilmiştir. Bununla birlikte dünyanın çoğu bölgesinde yasal anlamda sağlanan eşitliğe rağmen kültürel, dini, ekonomik ve siyasi gerekçelerle kadınlar somut göstergelerde bu eşitliği yakalayabilmiş değillerdir. Öyle ki, yapılan araştırmalar mevcut durumda küresel alanda kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasının onlarca yılı bulabileceğini göstermektedir.

Türkiye’de kadınların hak mücadelesi ise genel olarak dünya ile paralellik göstermiş; feminist kadınların çabaları ile Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminden itibaren eğitim ve istihdam gibi alanlarda yapılan düzenlemelerin yanı sıra kadınlara bir takım medeni haklar verilmiştir. Vatan savunmasının ön plana çekildiği milli mücadele döneminde kadınların talep ve beklentileri kesintiye uğramış, kadınlar erkeklerle beraber ülkenin işgalden kurtarılmasında çeşitli görevler üstlenmişlerdir. Kurtuluş Savaşı’nın başarıya ulaşmasının ardından 1923 yılında Cumhuriyet’in ilan edilmesi ile elde edilen hukuki, sosyal-medeni, ekonomik ve siyasi kazanımlar kadınların kamusal yaşamda var olmasının önünü açmıştır. Bireylerin yurttaş kimliğini belirleyen ve eşitliğin hayata geçirilmesinin güvencesi olan siyasi haklar, Cumhuriyet’in ilanından 7 yıl sonra kadınlara tanınmıştır. Böylece nüfusu ağırlıklı olarak Müslüman olan Türkiye’de kadınlar birçok batılı ülkeden çok daha önce bu hakları kazanırken 1935 yılında yapılan genel seçimlerde 18 kadın vekilin parlamentoya girmesiyle adı geçen dönemde Türkiye kadınların meclisteki temsili bakımından dünyada 2. sırada yer almıştır. Bu süreçte kadın haklarının sağlanmasına yönelik önemli düzenlemeler yapılmıştır. Kadınları toplumun eşit bireyleri olarak benimseyen yasal ve anayasal kabuller uluslararası alanda CEDAW, Pekin Deklarasyonu gibi anlaşma ve sözleşmelerle desteklenmiştir.

Anılan tüm gelişmelere rağmen yerel ve ulusal siyasetteki kadın oranlarının değişim seyri Türkiye’de kadınların siyasi alandaki temsili noktasında halen atılması gereken adımlar olduğunu göstermektedir. Diğer bir anlatımla, hakların tanınmasının bu hakların kullanılması anlamına gelmediği açıktır. Gerek yerel gerekse ulusal siyasette Türkiye kadın temsili açısından uluslararası alandaki ortalamanın altındadır. Son yıllarda siyasi göstergelerde artan oranlara karşın toplumun yüzde ellisini oluşturan kadınların politikaya aktif katılımı eşitlik, adalet ve demokrasi kavramlarının hayata geçirilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu noktada kadın temsili oranlarını olumsuz etkileyen etmenler arasında yer alan ataerkil bakış açısının ve mevcut yapısal sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Kuşkusuz kadınların siyasete katılımının sağlanmasında salt kadın odaklı bakış açısı ise çözüm değildir. Kamusal alandaki birçok mekân, meslek, yer gibi siyasetin de eril nitelikli bir alan olduğu algısının ortadan kaldırılması gerekir. Özellikle kadınların sorun ve beklentilerine erişimin daha kolay olduğu yerel alanda kadınların aktif siyasete dâhil olmalarının, kentsel sorunların çözümünden ekonomik gelişmenin ve toplumsal eşitliğin sağlanmasına kadar birçok konuya katkı sağlayacağı gözden kaçırılmamalıdır.

Yazarlık Katkısı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda (%50) katkı sağlamıştır.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul izni gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, F. & Arıner, H. O. (2009). *Kadınların İnsan Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*. Ankara: İçişleri Bakanlığı Yayını.
- Akarçay, P. (2019). İsveç’te Cinsiyet Eşitliği Politikaları. *International Journal of Social Inquiry*, 12(1), 1-27.
- Arat, Y. (2001). Women's Rights as Human Rights: The Turkish Case. *Human Rights Review*, 3(1), 27-34.
- Berktaş, F. (2004). Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye. *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No 7*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi.

- CBE İnternational. A Medieval Makeover: Women's Roles Before and After the Reformation. <https://www.cbeinternational.org/resource/a-medieval-makeover-womens-roles-before-and-after-the-reformation/> adresinden erişildi.
- Chollet, M. (2020). *Bugünün Cadıları-Kadınların Yenilmez Gücü*, (Çev.: Z. Hazal Louze). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cin, H. (1984). Elli Yıl Önceki Türk ve Dünya Kadınının Fiili ve Hukuki Durumu, *Türk Kadınının Siyasi Haklarının Tanınmasının 50. Yılı Uluslararası Konferansı- Bildiriler Kitabı 05-07 Aralık 1984* (s.47-67), Ankara.
- Çakır, S. (2021). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Doğru, D. (2023). Türkiye’de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanması ve Siyasal Temsilde Karşılaşılan Sorunlar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 72(1), 247-293.
- Erbay, H. (2019). Tarihsel Süreçte Dünyada ve Türk Toplumunda Kadın Algısı ve Haklarının Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme. *Ege Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(1), 1-25.
- Gençkaya, Ö. F. (2011). Kadın Milletvekillerinin Yasama ve Denetim Faaliyetleri ve Rollerini (1935-2007). *Yasama Dergisi*, 0(18), 5-34.
- Göksel, B. (1993). *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü (2021). Türkiye’de kadının siyasete katılımı: siyasal hayatta karşılaşılan engeller ve deneyimler. <https://istanpol.org/> adresinden erişildi.
- Ka-der (t.y.). Kadının Yokluğu Onaylandı. <https://ka-der.org.tr/> adresinden erişildi.
- Kasap, S. (2020). Beyaz Konferanslar. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Feminizm* (s. 27-32), Cilt 10, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaşıkırık, A. & Karaoğlu, N. (2021). Yerel Siyasette Kadının Adı Neden Yok? *Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA.DER)*. İstanbul.
- Kaypak, Ş. & Kahraman, M. (2016). Türkiye’de Kadının İnsan Hakları ve Anayasal Yansıması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 033, 298-315.
- Özkaya Duman, O. (2020). Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 100. Yılında Tek ve Çok Partili Dönemde Kadın Temsiliyetinin Karşılaştırmalı Analizi (1935-1960). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 67, 369-401.
- Özsoy, B. (2015). Kadınların Yerel Hizmetlerden Memnuniyet Düzeyi ve Kadın Dostu Kentten Beklentileri: Gaziantep Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Pürmüşlü, N. (2020). Osmanlıdan 1950’ye Türk Kadın Haklarının ve Statüsünün Gelişim Süreci, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*. İstanbul: Yayıncılık Matbaası.
- Topçu, İ. (2019). Demokrat Partili Kadın Milletvekilleri ve Meclisteki Faaliyetleri (1950-1960). *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(17), 143-162.
- TÜİK. (2012). Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- TÜİK. (2023). *İstatistiklerde Kadın 2022*. Ankara.
- UN. (2014). *Women’s Rights are Human Rights*. United Nations Publication: New York and Geneva.
- UN. Women. (2023). Facts and Figures: Women’s Leadership and Political Participation. <https://www.unwomen.org> adresinden erişildi.
- URL 1: <https://data.ipu.org/women-averages>.
- URL 2: “Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı”. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/733> adresinden erişildi.
- Wollstonecraft, M. (2007). *Kadın Haklarının Gerekçelenilmesi*, (Çev.: D. Hakyemez). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- World Economic Forum (2023). *Global Gender Gap Report 2023*. Geneva Switzerland.
- Yalom, M. (2002). *Antik Çağlardan Günümüze Evli Kadının Tarihi*, (Çev.: Z. Yelçe ve N. Domaniç). İstanbul: Çitlembik Yayınları.
- Yüksek Seçim Kurulu (2023). 14 Mayıs 2023 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları. Seçim İstatistikleri Bülteni.
- Yüksel, M. (2022). Türkiye’de Kadınların Parlamentoda Temsilinde Siyasal Partilerin Rolü. *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 14(3), 1303-1323.